

ПРОЛЕТАРЫ УСІХ КРАЕЎ, ЗЛУЧАЙЦЕСЯ!

302-1
6382

МАЛАДНЯК

ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКАЯ І ГРАМАДЗКА-ПОЛІТЫЧ-
НАЯ ЧАСОПІСЬ—ОРГАН БЕЛАРУСКАЙ АСОЦЫЯЦЫІ
■ ■ ■ ПРОЛЕТАРСКІХ ПІСЬМЕНЬНІКАЎ ■ ■ ■

ПАД РЭДАКЦЫЯЙ

ІЛ. БАРАШКІ, П. ГАЛАВАЧА, А. ЗВОНАКА,
В. КАВАЛЯ, Я. ЛІМАНОЎСКАГА, А. МОРКАЎКІ,
А. СЯНЬКЕВІЧА

XVIII

ГОД ВЫДААННЯ ДЗЕВЯТЫ

7437

К Н І Ж К А
ШОСТАЯ—СЕМАЯ

МІНСК ■ БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА ■ 1931

Матар'ялы для нарысаў па гісторыі беларускай літаратуры

1. Сялянскія і дробнабуржуазныя пісьменьнікі эпохі буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі ў іх разь- віцці да нашых дзён.

Янка Купала

Літаратурна-мастацкую творчасць Купала распачынае ў 1905 годзе, надрукаваўшы ў газэце „Северо-западный край“ верш „Мужык“. У 1908 годзе вышаў першы зборнік вершаў Купалы „Жалейка“.

Цэнтральнае месца ў творчасці Янкі Купалы за гэты час займае апісаньне нэндзы, беднасьці, гора і пакуты беларускай вясковай малазямельнай і беззямельнай беднаты. Домінуючы вобраз „бядняк-сялянін“ з яго вузенькай палоскай, у горы, беднасьці, загнанасьці, абазьленьне акаляючай яго рэчаіснасьцю, і ўнутрана бунтуючы. Вобразу селяніна-бядняка супроцьстаўляецца памешчык, поліцэйскі з іх прыгнётам і падаткамі.

Бядняк Купалы глядзіць ня ў заўтрашні дзень, хоць і адчувае няўхільнасьць яго разбурэньня, але яго імкненьні накіраваны ня ў бок пролетарыяту, ён імкнецца толькі да „больш шырокай палоскі, сытай скаціны, новай хаціны“.

Ня глядзячы на тое, што поэзія Купалы народжана ў эпоху рэвалюцыйнай барацьбы рабочых і перадавой часткі сялянства супроць памешчыкаў і самаўладства, у поэзіі Купалы і ў яго бядняка няма

гатоўнасьці да актыўнай барацьбы. Замест закліку да барацьбы—скарга, плач над горкай доляй мужыка, дробнабуржуазная лятучэнасьць, а часамі нават і просьба да багатых паноў „пашкадаваць мужыка“, гістэрычны пратэст супроць разбурэньня дробнай уласнасьці селяніна.

Гэты пэрыод у творчасці Купалы выключаецца зараджэньнем усіх элемэнтаў будучай яго творчасці, асабліва пэрыод нацыянальна-вызваленчых мотываў.

Ня глядзячы на тое, што ў пэрыод „Жалейкі“ Купала, як агульнае правіла, не адрывае нацыянальнае вызваленьне ад вызваленьня працоўных мас з тых умоў, у якіх знаходзіліся пакрыўджаныя, худыя, абутыя ў лапці, у горы і бядзе працоўныя масы, якія хочуць „людзьмі звацца“.

Аднак, ужо ў гэты пэрыод знаходзім элемэнты ідэалізацыі сярэднявяковага мінулага, элемэнты адрыву нацыянальнага вызваленьня ад клясавага, элемэнты высоўваньня на першы плян нацыянальных інтарэсаў.

У гэтым сказваецца ўжо ўплыў буржуазнага нацыяналістычнага асяродзьдзя „Нашай нівы“, у якім знаходзіўся Купала ў той час.

Палітычныя ідэалы за гэты перыяд яшчэ не разгорнуты, не акрэслены. Свабода, якая займае значнае месца ў творах поэты, за гэты час уяўляецца нейкім абсалютам, „сіла якой роўна сонцу“.

Форміруючай асновай творчасці Купалы за гэты перыяд зьяўляецца псыхо-ідэолёгія сялянскіх мас, прыгнечаных памешчыкам, якія разбураюцца шпаркім ростам капіталізму, і адначасова абіраюцца казной, падпадаюць зьдзекам самадзяржаўнай буржуазіі. Але Купала ўвабраў у сваю творчасць не рэвалюцыйны бок гэтага сялянства, а бок роспачы, пасывізму. Другі перыод у творчасці Купалы прыпадае на часы паслярэвалюцыйнай рэакцыі. Атмосфэра нэндзы, маладушша і рэнэгацтва, якая апанавала дробнабуржуазнай інтэлігенцыяй, да якой належыць і Купала, зрабіла значны ўплыў і на творчасць яго. Купала адыходзіць ад канкрэтных вобразаў і тэматыкі, якія прасякаюць творчасць Купалы ў першы перыод. Поэта заклікае рынуцца „к зорам агністым, прывольлю нябеснаму“, кліча вырваць душу з жыццёвае ціны, пакінуць штодзённасьць, зямную цемру. Поэта заклікае захлібнуцца віном, жыць сёньняшнім і пляваць на тое, што „заўтра нясе“. Поэта ахоплены бязвер'ем, глыбокім ідэйным заняпадам; гэтакімі настроямі ў асноўным характарызуецца зборнік вершаў „Гусляр“, які вышаў з друку ў 1910 годзе, а таксама і поэма „Адвечная песьня“—1908 г.

Уздым рэвалюцыйнага руху з 1910-11 гадоў жыватворча ўплывае на Купалу.

Поэта перамагае ўпадніцкія настроі, вызваляецца ў значнай ступені з-пад уплыву нэндзы і маладушша. Поэзія Купалы набывае якасна іншы характар, яна становіцца актыўна дзейнай, з пэўнай грамадзка-політычнай мэтай накіраванасьці.

Яна ўзьнімаецца на ўзровень палітычных, нацыянальна вызваленчых задач, набывае пазыўна-дзейны, баявы характар. Хаця асноўныя вобразы творчасці першага перыоду Купалы саступаюць месца вобразу „краіны Беларусі“.

Нават у мастацкіх адносінах творчасць Купалы ўздымаецца на вышэйшую ступень.

Аднак, палітычныя ідэалы Купалы ня ўздымаюцца вышэй ідэй нацыянальнай буржуазна-дэмакратычнай дзяржаўнасьці. У ідэйнай накіраванасьці творчасць Купалы нічым не адрозьніваецца ад пануючай у той час буржуазна-дэмакратычнай ідэолёгіі „нашаніўства“.

Купалу, як і пануючай нашаніўскай ідэолёгіі, уласьціва ідэалізацыя фэўдальнага мінулага, зварот за „вопраткай да сваіх продкаў“, рэакцыйныя погляды на гісторыю беларускага народу, выстаўленьне часам на першы плян асьветы і інтэлігенцыі, як асновы асноў усяго грамадзкага жыцця. Гэта толькі і ўсяго, што яднае Купалу з буржуазным нашаніўствам. Асноўнае ў творчасці Купалы за гэты час ёсьць тое, што адрозьнівае яго творчасць ад пануючага ў той час буржуазнага стылю ў беларускай літаратуры. Купалу выгадна адрозьнівае ад нашаніўскага лібэралізму непрымірымы, баявы, дзейны характар яго творчасці за гэты час, а тая орыентацыя на шырокія народныя „нізы“, з барацьбой якіх Купала звязвае ажыццяўленьне сваіх ідэалаў, гэты момант робіць Купалу гусляром рэвалюцыйна-дэмакратычнага, нацыянальна-вызваленчага беларуска-г руху, гэты момант робіць яго народным поэтам.

З гэтага-ж часу пачынаецца і драматычная творчасць Купалы.

Драматычная творчасць гэтага часу („Раскіданае гняздо“—1913 г.) прасякнута глыбокім сацыяльным пратэстам, як супроць памешчыцкай эксплёатацыі, так і супроць

МАТАР'ЯЛЫ ДЛЯ НАРЫСАЎ ПА ГІСТ. БЕЛ. ЛІТАРАТУРЫ

капіталізму, які разбурае сялянскія масы, унядраючыся ў зямляробства. Гэты протэст, накіраваны супроць жабрацкага становішча працоўных мас. Але ў гэтым творы Купала плоціць даніну нацыянал-дэмакратычнай ідэолёгіі нашаніўства. Адлюстроўваючы аб'ектыўна існуючы працэс разбурэння капіталізмам патрыярхальнага селяніна, Купала абагульвае гэты працэс як працэс „нацыянальнага разбурэння“.

Нацыянал-дэмакратычныя, буржуазна-лібэральныя элементы, што адзначаны ў пачатку творчасці Купалы, у далейшай яго эвалюцыі разгортваюцца ў сыстэму, займаюць домінуючае месца. Уплыў нашаніўства дасягнуў тэй ступені, калі poeta робіцца баянам, ідэолёгам нашаніўства, з усімі, уласцівымі для гэтага нашаніўства, якасцямі. Нацыянальна-вясковая абмежаванасць, супроцьстаўленне селяніна жыхару гораду, у тым ліку і рабочаму, беларуса не беларусу, ідэалізацыя патрыярхальна-феўдальнай мінуўшчыны літоўска-беларускай Русі, часоў „войску ўся слава“; абарона „самабытнасці беларускага народу“, адсюль затушоўванне клясы і клясавай барацьбы ў беларускім народзе—восі, што запаўняе творчасць Купалы часоў з 1914 году. Сваёй творчасцю Купала скажона адлюстроўвае рэчаіснасць. Пазыўны характар творчасці змяняецца романтычнай ідэалізацыяй мінуўшчыны, а гэта вызначае сабою і развіццё формы поэзіі Купалы.

З буржуазнай, нацыянал-дэмакратычнай ідэолёгіяй Купала сустраэ і Кастрычнікавую рэвалюцыю. З гэтае прычыны сутнасць сацыялістычнай рэвалюцыі засталася для яго незразумелай. Не зразумеў Купала і таго, што сапраўднае вызваленне працоўных мас Беларусі ад адвечнага нацыянальнага прыгнёту магчыма толькі праз пролетарскую рэвалюцыю. Купала за-

стаўся на пазыцыях буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі, не разумеючы неабходнасці перарастання гэтай рэвалюцыі ў сацыялістычную, якая сапраўды вызваляе працоўныя масы ад ўсякага прыгнёту. З гэтай прычыны Купала варожа сустракае сацыялістычную рэвалюцыю і дыктатуру пролетарыяту, значны час сваёй творчасцю дапамагае клясам ворагам рабочых і сялян.

Пэрыод пасля сканчэння грамадзянскай вайны ў творчасці Купалы характарызуецца бязупыннымі хістаннямі паміж дыктатурай пролетарыяту і буржуазіяй. Часамі ён рэзка супроцьставіцца рэвалюцыі і дыктатуры пролетарыяту, а часамі ўспрымае яе з пэўнай абмежаванасцю, галоўным чынам з боку яе нацыянальна-вызваленчай ролі.

Купала зьяўляецца такім чынам выразнікам і носьбітам ідэолёгіі дробнай буржуазіі, якой уласцівы, у моц яе эканамічнага становішча, хістанні то ў той, то ў другі бок, у залежнасці ад ступені абвостранасці клясавае барацьбы на розных этапах рэвалюцыі.

У сучасны момант Купала сам ужо гэта разумее і прызнае, таму мы лічым патрэбным падаць некалькі вытрымак з яго ліста ў рэдакцыю „Звязды“ ад 10/XII—30 г.

„На літаратурную ніву я ўступіў у 1905 г., надрукаваўшы свой першы верш „Мужык“. Мэта, якую ставіў я перад сваёй поэтыцкай творчасцю, гэта было паказаць у мастацкай форме ўсю беднату, цемнату, нядолю і падняволье батрацтва і бядняцтва беларускае вёскі, якая горка пакутвала пад сацыяльным і нацыянальным гнётам крывавага царызму. Але, пачаўшы з 1908 г., у часы самае чорнае рэакцыі, працаваць у „Нашай ніве“, я падпаў пад уплыў нашаніўскага дробна-буржуазнага і кулацкага нацыяналістычнага адраджанізму, захапіўся гэтымі адраджэніцкімі ідэямі нацы-

янал-дэмакратычнай дзяржаўнасці і пачаў іх адбіваць у сваёй далейшай творчасці, апяваючы, як нешта цэлае, пазаклясавое, беларускі „народ“, ідэалізуючы ў некаторых сваіх творах гісторычнае мінулае, значыцца, феўдальна паншчыннае Беларусі, зацімняючы гэтым самым клясавую сутнасць сацыяльнае і нацыянальнае барацьбы за вызваленне, якая і ў гэты перыяд, хоць прыдушана, але хвалявалася, узбуралася ў імкненнях і парывах працоўных мас (нелегальная рэвалюцыйная літаратура, забастоўкі і г. д.).

Гэтае захапленне дробнабуржуазнымі нацыянал-дэмакратычнымі ідэаламі прычынілася таму, што я і ў першыя гады Кастрычнікавае рэвалюцыі ня змог ад іх пазбавіцца ды зразумець і ўсвядоміць усю веліч і гісторычную нямінучасць пролетарскае рэвалюцыі, якая адна несла сапраўднае сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне працоўным былой царскай Расіі, у тым ліку і Беларусі. Дзякуючы гэтаму свайму асляпленню, з'явіліся мае такія творы з ярка нацыянал-дэмакратычнымі настроямі, як, напрыклад, „Паўстань“, „Перад будучынай“, п'еса „Тутэйшыя“ і інш.

Прасякнуты нацыянал-дэмакратычнай зарадай, прышчэпленай мне нашаніўскім перыодам маёй літаратурнай працы, калі я стаў і быў адным з ідэолагаў буржуазна-дэмакратычнага адраджэнства і „незалежнасці“, я і пасля Кастрычнікавае рэвалюцыі не адмежаваўся як гэта належала, абкружаючага мяне нацыянал-дэмакратычнага асяродзішча, а быў уцягнуты ім і прыняў самы блізкі ўдзел у контр-рэвалюцыйнай рабоце віднейшых беларускіх нацыянал-дэмакратаў, якія на грунце констытуцыі Савецкае Беларусі, карыстаючыся давер'ем, якое аказана было ім з боку савецкай улады, прыкрываючыся хлусьлівай заслонай фальшывых крывадушных дэкларацый і запэў-

неннем, праводзілі свае шкодніцкія нацыянал-дэмакратычныя ідэі на культурным фронце.

Працуючы ў навукова-тэарэтычна-літэратурнай камісіі ў Інбелкульце, БАН, гэтых кіруючых штабах беларускага нацыянал-дэмакратызму, бачачы сваімі вачыма іхнія несумяшчальныя з інтэрэсамі беларускіх працоўных мас і запатрабаваннямі партыі і савецкае ўлады ўстаноўкі і мерапрыемствы ў культурным будаўніцтве, я ня толькі ні разу не асудзіў іх, але, наадварот, моральна падтрымліваў і дапамагаў іх рэалізацыі.

Але гэты этап пройдзен. Цяпер я бачу ўсю шкоднасць і гібельнасць таго шляху, па якім памыкаліся беларускія нацыянал-дэмакраты павярнуць ход гісторыі. Гіганцкімі крокамі ідзе культурнае і эканамічнае будаўніцтва Беларусі. Краіна, быўшая ў васабленнем рабства, убоства і беспрасветнай цемры, ператвараецца ў краіну вольнае працы. На месцы некалі гнілых дрыгвяных балот вырастаюць фабрыкі, заводы, электрастанцыі. На месцы ўбогіх сялянскіх палосак красуюцца колгасныя нівы, навейшыя дасягненні аграноміі, тэхнікі і плодотворчай калектыўнай працы. На месцы народнай цемры вырастаюць бязупынна ўсё новыя і новыя культурныя, навуковыя і навучальныя ўстановы.

Будуецца сацыялізм.

Парываючы сам катэгорычна і беспаваротна ідэйна і арганізацыйна з беларускім нацыянал-дэмакратызмам, як з нейкай хвароблівай зданню, якая палоніла мяне на працягу доўгіх год майго сьвядомага жыцця, я шчыра жадаю, каб гэты мой горкі вопыт паслужыў навукай для тэй часткі беларускай інтэлігенцыі, якая яшчэ ня зусім вызвалілася ад нацыянал-дэмакратычнага шалупіння, якая канчаткова ня прышла да пераканання, што толькі працуючы пад кіраўніцтвам

МАТАР'ЯЛЫ ДЛЯ НАРЫСАУ ПА ГІСТ. БЕЛ. ЛІТАРАТУРЫ

комуністычнае партыі, гэтага авангарду рабочае клясы, толькі аддаючы свае сілы на соцыялістычнае будаўніцтва, яна ня будзе адмеце-на жыццём, як агідная памятка рабскага мінулага.

Усе сілы—соцыялістычнаму будаўніцтву на зацьвітаючай новымі агняцветнымі краскам індустрыяльна-колгаснай глебе Савецкай Соцыялістычнай Беларусі!

Якуб Колас

Якуб Колас, як і Янка Купала, з'явіўся ў беларускай літаратуры ў перыяд рэволюцыйнага ўздыму 1905—1906 году.

Творчасць Якуба Коласа, на першым сваім этапе і ёсць мастацкім выяўленьнем настрою, імкненьняў і жаданняў беларускага сялянства ў перыяд рэволюцыі 1905 году.

Калі ў самых раньніх сваіх творах Якуб Колас выступае сумнымі ціха-лірычнымі, пэсымістычнымі вершамі, дзе ён кажа:

„Нешчасліва наша доля:
Нам нічога не дала.
Ня шукайце кветак у полі,
Бо вясна к нам ня прышла“.

дык, пад уплывам рэволюцыі 1905 году, якая абудзіла і паклікала на змаганьне мільённыя масы сялянства, Якуб Колас узьнімае свой голас у абарону тых, каго „палкамі білі“, „секлі-катавалі“, у абарону „долі батрачкі“, у абарону тых, каго душаць паны і поліцыя, гняце надаткамі ўрад, на абарону прыгнечаных і прыдушаных гнётам фэўдалных путаў іэксплёатацый мас сялянства.

Пісьменьнік ад імя гэтага мільённага сялянства пагражае панству:

„Багачы і панства,
І вы, ўсе брадзягі!
У бок з дарогі, каты,
Бойцеся сярмягі“.

Бо мужык, які паўстаў на зьнішчэньне рэштак фэўдалізму, на вызваленьне сябе з эксплёатацыйнага становішча, кліча „на суд“ паноў,

гэтых „катаў і зладзеяў“. Пісьменьнік гаворыць ад імя мужыка, які паўстаў супроць цара, пісьменьнік заклікае на цара: „стрэльбы, хлопчыкі, бяры“.

„Ці-ж мы, хлопцы, рук ня маем?
Ціж нам сілы лёс ня даў?“

Ва ўмовах капіталізму асноўныя масы сялянства (серадняцкі пласт) пад націскам капіталізму, які прасякае ў сельскую гаспадарку, няўхільна вымываецца, большасьць з былых сераднякоў папаўняе бядняцкія пласты вёскі, а другая частка пераходзіць у капіталістычныя пласты (гаспадарка іх перарастала ў кулацкую). Творчасць Якуба Коласа зьяўляецца ў часы буржуазна-дэмакратычнай рэволюцыі выяўленьнем ідэолёгіі тае часткі сялянства, якая папаўняла капіталістычныя элементы вёскі, якая хілілася і цягнулася да гэтых капіталістычных элементаў, як да свайго ідэалу.

Аднак, гэтая буржуазная частка сялянства, як і аформлены вясковы кулак, у рэволюцыю 1905 г. была да пэўнай ступені рэволюцыйнай, у змаганьні за зьнішчэньне рэштак фэўдалізму, за вольныя рыначныя адносіны, рэволюцыйнай у змаганьні супроць самаўладства. Але гэтая вясковая буржуазія, як і лібэральная буржуазія, была рэволюцыйнай толькі да пэўнай ступені, у пэўных рамках.

Менавіта таму і рэволюцыйнасьць Якуба Коласа была такой няўстойлівай, умеранай.

Заняпад рэволюцыі, наступленьне чорных дзён рэакцыі штурхнула дробнабуржуазную, па сваёй сутнасьці, творчасць Якуба Коласа ў бок нацыянальнай буржуазіі. Ды мы ўжо бачылі, што і рэволюцыйнай гэтая творчасць была ў пэўных межах.

За гэты пасьлярэволюцыйны час творчасць Якуба Коласа вызначаецца ў асноўным пэсымістычнасьцю, лірычна-сумным настроем, сэнтымэнтальнасьцю, адсутнасьцю за-

Л. БЭНДЭ, АЛ. КУЧАР

кліку сялянскіх мас на змаганьне за сваё вызваленьне. Якуб Колас у большасьці констатуе, як пасыўны сузіральнік, гаротнае і цяжкое жыцьцё селяніна, які выводзіць з хлева на падаткі апошнюю „Красульку“ і нічым сам сабе ня можа дапамагчы, акрамя таго, што „ў поле вышаў—паліліся з вачэй самі сьлёзы“, констатуе жыцьцё мужыка, з якога „цягнуць кроў з яго і жылы, надрываюць сілы“ і ў якога „у мазалёх рука“, констатуе жыцьцё падняволенанага роднага краю:

„Край наш родны, бедна поле.
Ты глядзіш, як сірага“.

констатуе цяжкую долю батрачкі і г. д.

Творчасьць Якуба Коласа напаўняецца лібэральнай, нацыяналістычнай, буржуазнай ідэолёгіяй „нашаніўства“. У яго творчасьці гучаць тыпова-нацыяналістычнае захапленьне ўсім толькі беларускім наогул, роднымі песнямі, „роднымі абразамі“.

Колас захоплены гэтымі вобразамі роднага краю ў мэтафізычным сьвятле, застылымі, нярухомымі, пакутнымі і любіць іх, менавіта, за тое, што яны „родныя вобразы“.

Творчасць Якуба Коласа атрымлівае яскрава пэсымістычную афарбоўку:

„Ты скажы мне, цьма глухая:
Доўга будзеш ты ляжаць?
Доўга будзеш, думка злая,
Сэрца жалем калыхаць?“

Падпарадкаваньне Якуба Коласа лібэральна-буржуазнай ідэолёгіі „Нашай нівы“ знаходзіць выяўленьне ў яго творчасьці.

Найбольш яскрава выявілася гэтая ідэолёгія ў такім буйным і цікавым творы, як поэма „Новая зямля“, якая пачала стварацца ў 1913 годзе.

Асноўная ідэя гэтай поэмы цалкам адпавядае эаэномічным ідэалам „нашаніўства“, гэтая ідэя стварэньня заможных хутарскіх гаспадарак.

У „Новай зямлі“ селянін да гэтай гаспадаркі настойліва імкнецца, хапаецца за яе і жыве ёй. Селянін адзіным сваім ідэалам лічыць „Зямлю“—„Сваю зямлю“.

„А дзе-ж той выхад? Дзе збавеньне
З няволі цяжкай, з палажэньня?
Адзін ён ёсьць: зямля, зямля,
Свой пэўны кут, свая ральля—
То наймацнейшая аснова
І жыцьця першая умова.
Зямля ня зьменіць і ня здрадзіць,
Зямля паможа і дарадзіць,
Зямля дасьць волі, дасьць і сілы,
Зямля паслужыць дз магільі,
Зямля дзяцей тваіх ня кіне,
Зямля—аснова ўсёй айчыне“.

Аднак, селянін цягнецца да гэтай „зямлі“ і ніколі не дасягае яе, і ў гэтым Колас бачыць найвялікшую трагэдыю селяніна.

Далейшы творчы ідэёва-політычны шлях Якуба Коласа быў звязаны з буржуазна-нацыяналістычным рухам на Беларусі.

Якуб Колас, як політычнай дзейнасьцю, так і творчасьцю, змагаецца пад штандарамі „Нашай нівы“ за „Адраджэньне Беларусі“, за „Адраджэньне бацькаўшчыны“. Зьяўляецца тыпова нацыяналістычнае захапленьне адзіным беларускім народам, ідэалізацыя, хоць цёмнага, бруднага, жахлівага і паднявольнага жыцьця беларускай вёскі, але „свайго“, „роднага“, „самабытнага“.

Колас глядзіць на гэтую падняволеную вёску пасыўна з ціхімі лірычна-сэнтывэнтальнымі сьлязьмі, якія ён ілье за яе лёс. Ён ужо канчаткова адыходзіць ад таго бадзёрага і актыўнага закліку мужыка „браць стрэльбы“ на цара, якое было ў яго ў пэрыод рэволюцыйнага ўздому 1905 году.

Пачынае ў творчасьці праглядаць містычнасьць, упадніцкая хваравітасьць, адрыў ад канкрэтнае рэчаіснасьці, захапленьне народнымі казкамі, мастацкае ператварэньне іх у творчасьці пісьменьніка. Гэтыя казкі, ператвораныя ў творчасьці, заключаюць у сабе часта

МАТАР'ЯЛЫ ДЛЯ НАРЫСАЎ ПА ГІСТ. БЕЛ. ЛІТАРАТУРЫ

ідэёва-ўбогі змест. Прысвечаны яны амаль усе „адраджэньню жыватворчых крыніц бацькаўшчыны“ („Казкі жыцьця“).

Гэты процэс дасягае сваёй вышыні ў сымбалічнай поэме „Сымон Музыка“.

Поэма „Сымон Музыка“ у сымбалічнай форме выражае адраджэньне Беларусі ў вобразе дзяўчыны Ганны—праз нейкую містычна-таемную сілу.

„Пры тым, у гэтым творы Якуб Колас, які далёка ўжо адышоў ад жыцьця сялянскіх мас у надземнае прыгастаў і таемнасьць,—гэтую місію і ролю адраджэнца Беларусі, ролю адраджэнца краіны аддае мастаку (альбо інтэлігенцыі, якая здольна адрадзіць краіну)—Сымо-ну Музыку.“

Толькі мастак здольны абудзіць, ажывіць краіну ад цяжкой і кашмарнай хваробы.

Між іншым, у гэтым творы, як і ў ранейшай творчасьці Якуба Коласа, выступаюць тыпова-ідэалістычныя рысы гэтай творчасьці.

Рэчаіснасьць выступае як пасыўная. Ідэалістычныя рысы выступаюць і ў наданьні нейкай выключнай і таемнай сілы мастаку і мастацтву.

У другім творы, напісаным у пэрыод 1921-22 году, у творы, дзе разгортваюцца ўжо і шырокія вобразы сялянскага жыцьця і жыцьця вясковай інтэлігенцыі,—„У Палескай глушы“—гэтая місія нэрская роля адраджэньня краіны аддаецца вясковай інтэлігенцыі — настаўніцтву, якая „просветительством“, сваяасаблівым „хождением в народ“ марыць абудзіць у народзе „нацыянальную сьвядомасьць“. Аб гэтым „хождениі в народ“ і думаюць якраз у аповесьці настаўнікі Лабановіч і Турцэвіч.

— „Кожны народ мае свой гонар. Ангелец перад усім сьвета-горда зазначае: я—ангелец. Тое самае скажа француз, немец, аўстрыйяк, расіец і іншы прадстаўнік другой нацыі. А мы, беларусы, не

адважваемся прызнацца ў тым, што мы—беларусы. Бо на галаву беларускага народу, як нацыі, многа выліта памылак, уся істота яго прыніжана і мова яго асьмеяна, у яго няма імя, няма твару“—кажа Лабановіч і заклікае Турцэвіча ў падарожжа па Беларусі абуджаць народ.

„Мы-б абышлі шмат школ, бліжэй пазнаёміліся-б з настаўніцтвам, абудзілі цікавасьць да свайго краю. А самае важнае—мы раскатурхалі-б соннае балота нашага настаўніцтва, бо жыць так, як жывём мы, адарваныя адзін ад аднаго, жыць бяз жывой ідэі, ведаць адну толькі цесную школу і траціць час на карты і папойкі, што звычайна робіць наш брат, так жыць ня можна, бо для гэтага трэба наўперад задушыць у сабе голас сумленьня, голас доўгу перад народам“.

Так у палоне буржуазнага адраджанізму Колас сваёй творчасьцю застаецца аж да 1922 году.

Пэралом у творчасьці Якуба Коласа пачынаецца з 1922-23 году.

Прыблізна гэтыя гады мы можам лічыць гадамі прымірэння Якуба Коласа з савецкай уладай, з бальшавізмам.

Аднак і цяпер Якуб Колас успрымае рэвалюцыю не як яе ўдзельнік, ці спачувальнік, а як староньні пасыўны глядач, які ня можа адмовіць дасягненьняў рэвалюцыі.

(Рысы пэўнага пасыўізму бытуюць і ў паслярэвалюцыйнай творчасьці Якуба Коласа, хаця ў асноўным яна куды больш актыўная, чым дарэвалюцыйная).

У 1924-25 годзе мы маем у творчасьці Якуба Коласа значны пэралом у набліжэньні да савецкай рэвалюцыйнай літаратуры.

Зьяўляецца аповесьць „На прасторах жыцьця“, якая выражае процэсы руху да новага, соцыялістычнага. Хаця і тут ёсьць спэцыфічная і характэрная для Якуба Коласа фэтэшызацыя „навукі“, тое-ж прыблізна, што місія нэрская ро-

Л. БЭНДЭ, АЛ. КУЧАР

ля інтэлігенцыі ў адраджэньні Беларусі („У Палескай глушы“).

Аб аповесьці „На прасторах жыцця“ мы можам з упэўненасьцю сказаць, што для беларускай рэвалюцыйна-савецкай літаратуры і, асабіста, для творчага шляху Коласа, гэта аповесьць зьяўляецца выдатным зьявішчам.

Аповесьць паказвае жыццё вёскі аднаўленчага перыоду, у якой зьяўляюцца першыя парасткі новай культуры і соцыялістычнай будаўнічай работы. Падана жыццё рабфаку, савецкага студэнцтва, вясковай моладзі, вясковага комсамолу — яго грамадзка-карысная работа, якая выяўляецца ў мэліорацыі балота.

Далейшы творчы шлях Якуба Коласа ідзе ў набліжэньні да нашай сучаснасьці, да рэвалюцыйнай сучаснасьці, да процэсу соцыялістычнага будаўніцтва ў краіне. Хаця на шляху гэтага набліжэньня мы маем зрывы, гэта выявілася ў яго політычнай дзейнасьці і дэпамозе ў нашых савецкіх умовах беларускаму контррэвалюцыйнаму нацыянал-дэмакратызму.

Пра гэтую дзейнасьць піша сам пісьменьнік у сваім лісьце ад 30 лістапада 1930 г.

„У гэтай шкоднай контррэвалюцыйнай рабоце, побач з актыўнейшымі прадстаўнікамі беларускага нацыянал-дэмакратызму, прымаў удзел і я, падпаўшы пад уплыў нацыянал-дэмакратычных ідэй і настрояў. Мая дзейнасьць выразілася ня толькі ў канкрэтнай рабоце ў якасьці члена тэрмінолёгічных камісій, у навукова-тэрмінолёгічнай камісіі і ў Інстытуце беларускай культуры, але і ў моральным падтрыманьні і адабрэньні тае работы, тых установак і тых ідэолёгічных вывіхаў і контррэвалюцыйных праяў, што няўнікнёна, у сілу свае дробнабуржуазнае і кулацкае прыроды, нёс беларускі нацыянал-дэмакратызм. Адарваны ад жывых крыніц пролетарскіх мас, замкнёны ў цесным крузе нацыянал-дэмо-

кратычнай інтэлігенцыі і атручаны нацыянал-дэмакратычным дурманам, я па-прымірэньку і опартуністычна адносіўся да ўсіх яго праяў, ні разу ня выступіўшы супроць іх ні вусна, ні ў друку, ні ў парадку пролетарскай самакрытыкі. Мая літаратурная дзейнасьць, асабліва яе першы перыод, выходзячы сваімі карэньнямі з часоў „Нашай нівы“ і наскрозь прасякнутая дробна-буржуазнымі нацыянал-дэмакратычнымі настроймі, таксама шмат спрыяла росту і разьвіццю беларускага нацыянал-дэмакратызму.

Катэгорычна парываючы з беларускім нацыянал-дэмакратызмам, які ва ўмовах Заходняй Беларусі перарос у нацыянал-фашызм, я безагаворачна асуджаю яго, як канцэпцыю рэстаўрацыі капіталізму, канцэпцыю адміраючых клясаў, варожых дыктатуры пролетарыяту, як мутную антыпролетарскую плынь у творчым патоку соцыялістычнага будаўніцтва, як агіднае зьявішча ў іржавым ланцугу шкодніцтва контррэвалюцыйных арганізацый, нядаўна выкрытых у розных мясцох Саюзу ССР, шпіёнажу замежных капіталістычных дзяржаў і іх генэральных штабаў, рыхтуючых упытайку крываваю інтэрвэнцыю супроць Саюзу ССР.

Асуджаны гісторыяй на адміраньне, як аджыўшая свой час дробна-буржуазная спадчынасьць старога капіталістычнага сьвету, беларускі нацыянал-дэмакратызм павінен быць адмецен і скінут, як тормаз, з дарогі пераможнага ходу соцыялістычнага будаўніцтва.

Усе сілы, усе здольнасьці на фронт гэтага будаўніцтва!

Якуб Колас.“

Апошнія творы Якуба Коласа тэматычна цалкам звязаны з нашым соцыялістычным будаўніцтвам (з гэтых твораў вызначаюцца вершы „Колгаснае“, аповесьць „Адшчапенец“, частка поэмы „На шляхох

МАТАР-ЯЛЫ ДЛЯ НАРЫСАЎ ПА ГІСТ. БЕЛ. ЛІТАРАТУРЫ

волі“) процэсамі колектывізацыі, пераробкі селяніна — дробнага ўласніка.

Аднак, гэтыя-ж творы нам паказваюць, што для Якуба Коласа, сацыяльная аснова мінулай творчасці якога самым цесным чынам звязана з буржуазнай часткай сялянства,—цяжка аўладаць у мастацкіх адносінах гэтымі шырачэйшымі і вялічайшай важнасці процэсамі сацыялістычнага будаўніцтва.

Мастацкая вышыня такіх твораў, як вершы „Колгаснае“, куды слабейшая па сіле і драбнейшая па глыбіні за мінулую творчасць Якуба Коласа.

Зразумела, што шлях поўнага і глыбокага адлюстравання складанай рэчаіснасці рэканструкцыйнага перыоду—найбольш цяжкі шлях. Патрэбна вялікая ўпартасць і адданасць справе пролетарскай рэвалюцыі, каб перамагчы гэты шлях.

Будзем спадзявацца, што ў перамаганні гэтага шляху, Якуб Колас будзе набліжацца да пролетарыяту.

Цішка Гартны

Цішка Гартны з'явіўся ў беларускай літаратуры прадстаўніком і выразнікам псыхо-ідеолёгіі разбуранага дробнага вытворцы — селяніна, які ператвараўся ў наёмнага рабочага дробнай прамысловасці капіталістычнага тыпу.

Выбіты з каляіны сваёй вытворчасці, пазбаўлены ўласнасці—селянін ішоў у батракі да свайго-ж суседа-кулака, да памешчыка; другая-ж частка ішла ў мястэчкі, гарады, наймалася на працу да рамеснікаў, на капіталістычныя фабрыкі і заводы. Да гэтага пласту належыць і сам Цішка Гартны.

Асабліваць псыхікі гэтага пласту новых рабочых у тым, што яны, будучы выкінуты з наседжанага месца сваёй дробнай уласнасці, успрымаюць новыя абставіны свае працы і жыцця з пазыцыі

ўчарайшага дня, а ня сённяшняга, і ня заўтрашняга.

Прышоўшы ў чужую майстэрню, ад уласнай палоскі, гэты новы рабочы концентруе сваю ўвагу на брудзе, гразі, духаце ў майстэрні.

„Навакола чатыры сыяны,
А на іх заплясьнелая столь.
У сабе захавалі яны
Маю крыўду, жаданьне і боль“.

Сваю прыкованасць да варшта-та і сваё разбурэнне ён разглядае як няшчасны лёс. Яму не зразумелы сацыяльныя прычыны яго гібелі, як дробнага вытворцы і прычыны ператварэння яго ў раба наёмнага.

Адсюль погляд на працу ў майстэрні, як на найвялікшае няшчасце, праца робіцца арганічна ненавіснай:

„У майстэрні гразь, смурод,
Духата і грукі;
Залівае вочы пот,
Млеюць з болю рукі“.

Ён праклінае лёс, праклінае машыну, майстэрню, завод, марыць аб звароце да ранейшых умоў існавання, якія ўжо ня існуюць.

„Адараваўся-б хоць на міг
І панёсся-б, здэцца,
Да прастораў палявых,
Дзе жыццё лёцца;
Разгарнуў-бы там хоць раз
Як мага пастапу!!“.

Ён рвецца з майстэрні на чыстае паветра ў поле, на сенажаць. Там ён бачыць сапраўднае жыццё, сапраўдную волю, сапраўднае характэрнае. Ён рады, што канчаецца рабочы дзень у бруднай майстэрні і ён можа хоць поглядам любавання шырам палеткаў і палёў:

„Вось і вечар... цяпер я на міг—
На адзін—сабе волю найду,
Кіну—рыну усё і ўсіх
Ды ў поле я к лесу пайду“.

Творчасць Цішкі Гартнага з яе пачатку па сутнасці форміруецца гэтай псыхоідеолёгіяй учарайшага галоднага раба ўласнасці, а сённяшняга наёмнага раба ў нявы-

Л. БЭНДЭ, АЛ. КУЧАР

носьліва цяжкіх умовах працы, у брудных і смуродных майстэрнях капіталістычнага тыпу.

Асноўны змест твораў Цішкі Гартнага прыблізна да 1913 г. і зьяўляецца выяўленьнем псых-ідэалёгічных настройў і імкненьняў рамесьніцкага і дробна-заводзкага пролетарыяту з усімі ўласьцівымі для яго тэндэнцыямі.

Гэроі Гартнага, як і сам пісьменьнік, у гэты час яшчэ не ўсьведамляюць свайго становішча, якое абумоўлена структурай капіталістычнага грамадства. Яго гэроі адчуваюць страшэнны прыгнёт і эксплёатацыю, але не ўсьведамляюць таго, што адчуваюць. Яны яшчэ ня бачаць сапраўдных вінавайцаў свайго прыгнёту—капіталістычную клясу і той соцыяльна лад, які заснованы на эксплёатацыі. Не даходзяць яны яшчэ з гэтае прычыны да асьведамленьня таго, што палепшыць умовы працы, вызваліцца з прыгнёту можна толькі арганізаванай барацьбой рабочае клясы. Гэроі Гартнага ня ідуць шляхам гэтай барацьбы, не заклікае на барацьбу іх і пісьменьнік. Наадварот, Цішка Гартны, скардзячыся на страшэнна цяжкія ўмовы працы, заклікае сваіх гэрояў заняцца працай і перанесьціся „да прастораў палявых“.

Аднак, прыкладна з 1913 году, вершам „Змагайся“, „Свабода“, у творчасьці Гартнага пачынаецца пэўны пералом. Гартны ўжо заклікае свайго гэроя не на ўцёкі ад працы, а на змаганьне з нядоляй, з бядой.

„Мой браце, змагайся
З нядоляй, з бядою.
Барыся, спрачайся
Да сьмерці ў бою“.

Праўда, і ў гэтых творах Цішка Гартны не выкрывае прычын „нядолі“, „бяды“, але кліча змагацца. Мэты змаганьня таксама не акрэсьлены, няясныя, туманныя.

Толькі ўжо ў 1914 годзе зьяўляецца верш „Свабода“, у якім кон-

крэтызуецца ідэал змаганьня. Але-ж і ў гэтым вершы свабода ўспрымаецца Гартным не канкрэтна, а ў вобразе нейкай „Багіні красы“.

„Не ўцякай-жа, багіня красы,
Зыркні водбліск празрыстага дню,
Дай напіцца твае мне расы,
Дай часьціну твайго мне агню“.

Гэты пералом у творчасьці Гартнага не зьяўляецца выпадковым. Ён абумоўлены процэсам росту клясавай сьвядомасьці рабочага, якога мы характарызавалі раней у процэсе клясавага змаганьня. Умовы капіталістычнай фабрыкі, ці нават капіталістычнага тыпу рамесьніцкай майстэрні, перарабляюць псыхолёгію і погляды ўчарашняга селяніна, навучаюць яго разумець прычыны свайго прыгнечанага становішча, расчыняюць пэрспэктыву барацьбы. Учарашні селянін, які апынуўся на капіталістычнай фабрыцы і які яшчэ ўчора марыў аб сваёй уласнай гаспадарцы, аб рэстаўрацыі сябе, як дробнага ўласьніка, які ненавідзеў працу ў майстэрні, рваўся на сьвежае паветра—прайшоўшы школу наёмнай працы і клясавае барацьбы робіцца сьвядомым пролетарам, барацьбітом за соцыялізм.

Аднак, Цішка Гартны не пайшоў за сваім гэроем і па яго шляху. Рэакцыйныя тэндэнцыі ў творчасьці Гартнага, якія мы выявілі раней, ня зніклі ў яго творчасьці і тады, калі Гартны сьледам за сваім гэроем, пачаў заклікаць змагацца за свабоду. Гэтыя рэакцыйныя моманты абцягаюць рэволюцыйнае зерня ў яго актыўна-дзейных, рэволюцыйных вершах. Гэта значыць, што Гартны не перарабіў свае дробна-буржуазнае прыроды, соцыяльныя процэсы ўспрымаюцца ім не з пролетарскага пункту гледжаньня, а з пункту гледжаньня дробнабуржуазнага, інтэлігенцкага.

Гэтая тэндэнцыя ўзмацняецца адрываю Цішкі Гартнага ад рабочае клясы і захапленьнем ідэалёгіяй буржуазнага нацыяналізму.

МАТАР'ЯЛЫ ДЛЯ НАРЫСАУ ПА ГІСТ. БЕЛ. ЛІТАРАТУРЫ

Кастрычнікавая рэвалюцыя праводзіць рэзкую дыферэнцыяцыю ў асяродзьдзі дробнай буржуазіі.

Калі пролетарыят сваёй гэроічнай барацьбой супроць буржуазіі разгарачыў глебу пад нагамі дробнай буржуазіі, дык частка яе хіснулася ў бок пролетарыяту, а з гэтае прычыны частка ідэолёгаў дробнай буржуазіі, да ліку якіх належыць Цішка Гартны, пайшла за пролетарыятам у яго барацьбе супроць капіталістаў і памешчыкаў, і надалей праяўляючы сваю дробнабуржуазную няўстойлівасць і бесхарактарнасьць.

Цішка Гартны апявае рэвалюцыю, славіць яе, кажа, што „патрэбна віць вянок свабоды“.

Цішка Гартны ўспрымае рэвалюцыю, як вызваленчы подых, які вызваляе гарбара ад умоў катаржнай работы ў капіталістычнай майстэрні. Ён вітае рэвалюцыю за тое, што яна вызваліла гэтага раба капіталістычнай эксплёатацыі з-пад прыгнёту і паклікала—

„Каваць дабро, братэрства, згodu
Ля сьвету белага ўсяго“.

Аднак, Цішка Гартны бачыць рэвалюцыю адцягнута, абстрактна, толькі як шквал, як стыхію, як гром, меланку, якая бурыць, нішчыць усё старое.

„Прайшоў віхор вялікай сілы,
Узьняў сабою ён навалу“...

Будучнасьць уяўляецца пісьменьніку як „Залатыя агні“, як срэбныя недасяжныя зоры комуны.

Цішка Гартны і пасья рэвалюцыі ня мог узьняцца на пролетарскае разуменьне задач гэтае рэвалюцыі. Ён застаецца ў палоне дробнабуржуазна-інтэлігенцкіх, анархічных захапленьняў рэвалюцыі.

Аднак, рэвалюцыя, якая павяла за сабой масы дробнай буржуазіі, змагла ўзьняць творчасць Цішкі Гартнага на вышэйшую ступень у параўнаньні з дарэвалюцыйнай творчасцю.

Калі раней творчасць Цішкі Гартнага, пісьменьніка, які выражаў настроі адсталых пластоў рабочых з дробнакапіталістычных прадпрыемстваў, праца ў гэтых капіталістычных майстэрнях, паўставала як сымбаль усяго ненавіснага, дык цяпер пісьменьнік заклікае да працы:

„Дзе зямлю паліў пот крывавы,
Дзе ўгоні чынасьць панавала,
Там воля моцныя падставы
Табе навекі збудавала“.

Цяпер ад працы:

„Прыходзіць панаваньне
Жаданай свабоды ад якоў“.

Аднак дробнабуржуазная прырода Цішкі Гартнага дае сябе адчуваць у яго творчасці.

У гэтых адносінах характэрным і паказальным зьяўляецца роман Цішкі Гартнага „Сокі цаліны“.

У гэтым романа Цішка Гартны працягвае старую тэму дарэвалюцыйнай творчасці. Гэта процэс пераробкі селяніна, ранейшага дробнага ўласьніка на заводзе, на фабрыцы.

Калі ў дарэвалюцыйных творах Цішка Гартны не падымаўся вышэй настрой адсталых пластоў рабочых, дык цяпер ён стаіць на значна вышэйшай ступені.

Пісьменьнік прымушаны памірыць Рыгора Нязвычнага з фабрыкай і кінуць нават яго ў рэвалюцыйную работу.

Аднак, і ў гэтым творы Цішка Гартны вышэй дробнабуржуазнай інтэлігенцыі ня ўзьняўся. Гэта выражаецца ў тыпова дробнабуржуазных марах, якімі жыве Рыгор Нязвычны і якімі надзяляе яго сам пісьменьнік у сілу свайго дробнабуржуазнага ўяўленьня рэчаіснасьці.

Як і ў дарэвалюцыйных вершах Цішкі Гартнага, селянін, які прышоў на завод з вёскі і ня можа прымірыцца з гэтым заводам, гэтак і Рыгора Нязвычнага да пэўнай ступені цягне да мяшчанскага спакою на палову сялянскага мястэчка. Яму балюча пакінуць спакой

Л. БЭНДЭ, АЛ. КУЧАР

гэтага мястэчка, яго ў пэўнай меры душыць фабрыка. Рыгор Нязвычайны эгоістычна імкнецца вылучыцца з ліку астатніх рабочых. Дробныя буржуазныя рысы праяўляюцца ў яго ў адносінах да жанчын.

Больш выразна дробнабуржуазныя хістаньні Цішкі Гартнага паміж пролетарыятам і буржуазіяй выражаюцца ў некаторых мастацкіх і публіцыстычных творах пісьменьніка пасля вайсковага часу.

Дробнабуржуазны інтэлігент, у мінулым ідэолёг і выхадзец з такой партыі, як Беларускае сацыялістычнае грамада, Цішка Гартны і ў часы сацыялістычнага наступу на капіталістычныя элементы хістаецца ў бок рэштак буржуазіі, аб'ектыўна выконваючы сацыяльныя заказы контррэвалюцыйнага нацыянал-дэмакратызму. Гэта выразілася ў публіцыстычных творах пісьменьніка, а ў мастацкай творчасці ў апавяданьні „Здарэньне з комісарами“.

Аднак апошнія два гады творчасьці Ц. Гартнага выяўляе тэндэнцыю набліжэньня пісьменьніка да проблем нашай савецкай рэчаіснасьці. А разьвіцьцё і рбст пролетарскай літаратуры ўплывае на творчасьці Ц. Гартнага, ператварае яго ў саюзніка пролетарыяту ў мастацкай творчасці.

У выніку гэтага мы маем такія творы Цішкі Гартнага, як „Гаспадар“, дзе паказваецца рабочы, вылучэнец на заводзе Якаў Гузік, дбайны і клапацлівы гаспадар, які сумленна выконвае лёзунг партыі „тварам да вытворчасці“, або такія творы, як „На новым месцы“ і інш.

Апошнія творы Цішкі Гартнага, верш „Ударнікі“, нарыс „Напевы сырэн“, „Зялёны шум“ тэматычна знаходзяцца ў нашых заводах, сярод рабочых і колгаснікаў, якія змагаюцца за зьдзейсьненьне пяцігодкі, за выкананьне прамфінпляну.

Гэтыя творы сьведчаць аб далейшай эвалюцыі творчасці Ц. Гартнага па шляху да пролетарскай літаратуры.

Зьмітрок Бядуля

Творчасьці Зьмітрака Бядулі спачатку яе разьвіцьцё на працягу доўгага часу характарызуецца адцягненасьцю ад канкрэтнай сацыяльнай рэчаіснасьці. Аб'ектам назіраньняў і ўспрыманьня пісьменьніка зьяўляецца навакольная прырода, асабістыя перажываньні пад уплывам акаляючага жыцьця. Замыканьне ў кола вузкіх, абмежаваных псыхолёгічных адчуваньняў і асабістых перажываньняў гэрояў, у сваю ўласную псыхолёгію — зьяўляецца характарыстай рысай творчасці Бядулі.

Зьявы, што аб'ектывуюцца ў яго апавяданьнях і вершах, абцягваюцца містычнай мішурой, насычаюцца пэсымізмам, людзі выступаюць як бездапаможныя, пасыўныя істоты ў дачыненьні да навакольнай рэчаіснасьці. Гэта паказвае нам, як пісьменьнік успрымае рэчаіснасьць і як ён да яе ставіцца. Яго адносіны як да сацыяльнай рэчаіснасьці, так і да зьяў прыроды, не актыўна дзейныя, ён ня імкнецца назваць і пераіначыць гэтую рэчаіснасьць. Не заклікае яго творчасць на гэта і чытача. Пісьменьнік сузіральна фіксуе псыхолёгічныя варыяцыі свае і сваіх гэрояў, а таксама асобныя факты і зьявы, насычаючы іх сваёй псыхолёгіяй і сьветапоглядам.

Гэты сузіральны падыход да рэчаіснасьці не дае магчымасьці пісьменьніку раскрыць рэчаіснасьць у яе руху, барацьбе, супярэчнасьцях, а таму пісьменьнік уцякае ад незразумелай яму сапраўднасьці ў нейкі таемны, містычны, надземны сьвет.

Зьмітрок Бядуля захапляецца сымболізмам, містыкай, романтикай мінуўшчыны, „мастацтвам для мастацтва“.

МАТАР'ЯЛЫ ДЛЯ НАРЫСАЎ ПА ГІСТ. БЕЛ. ЛІТАРАТУРЫ

Першы зборнік імпрэсій Зьмітрака Бядулі „Абразкі“ поўны нейкага містычнага жаху перад жыццём. Нават самыя назвы гэтых імпрэсій характарызуюць іх сэнс: „Нуда мая“, „Плач пралеска“ і „Прытуліся ка мне“.

„Прытуліся ка мне, дзяўчынка каханая, бо сонейка заходзе, бо цені гусьцеюць і каля млына над возерам ўстаець, быццам белая воўна, пахучы туман.

„А мо і праўда, што ў розных там замчышчах крышталёных ваююць паміж сабою рыцары дня з рыцарамі ночы.

„А мо і праўда, што на пурпурных хмарках ручайкамі льецца чырвоная кроў?

„А мо і праўда, што ў цёмнай хмызе русалкі з доўгімі валасамі пяюць цяпер песьні захаду? Нешта казачнае бачу я ў багатых колерах неба...

„У гэты самы час тку я са смутку свайго карону для шаўковых валасоў тваіх. Здаецца, нашуся з табой дзесьці далёка за рэчкай, за хмызняком“.

У творчасці Бядулі жыццё, прырода — выступаюць напоўненымі таемнымі казачнымі жахамі, рэчаіснасьць выступае бессэнсоўнай, якую мы ня толькі ня можам пазнаць, але ад якой мы павінны ўцякаць, як ад нечага страшнага. Чалавек ня толькі ня здольны змагацца з жыццём, перамагаць яго, перабудоўваць, а, наадварот, „душа яго самога“ загачана брудам, і таму яго роля і прызначэньне не перабудоўваць сьвет, але ачышчаць сваю душу ад гэтага броду.

„Як дзяцел асіну, дзяўбець мае кволыя грудзі няўпіннае гора.

„Ці такі праўда, што дума мая загачана нібы заваліўшаяся студня?..

„Ці такі праўда, што сьветлая новая крынічка ня знойдзецца ўжо для мяне?“.

Ідэя ўцяканства ад рэчаіснасьці ў таемны сьвет мар і фантазіі кладзе свой адбітак на ўсіх аб'ектах

творчасці Зьмітрака Бядулі. Навокальнае жыццё, рэчы, зьявы прымаюць адпаведны выгляд кволасьці, — лёгкасьці, — нібыта яны сабраліся разам з пісьменьнікам адляцець у надземны сьвет. Да прыкладу возьмем цікавую імпрэсію са зборніка „Абразкі“ — „Ля вапенай гары“. Там рабочыя капаюць вапну, цяжкія каменны, і вось ва ўяўленьні поэты гэтыя цяжкія каменны, якія падкідаюць рабочыя, здаюцца лёгкімі „прырыжамі“, якія гатовы ўзьняцца і паляцець. Так свой сьветапогляд Бядуля пераносіць на ўсе зьявы і дзеі.

Зьмітрок Бядуля зьявіўся ў літаратуру, як прадстаўнік дробнай буржуазіі, а пасля стаў яскравым выразьнікам беларускай буржуазна-адраджэньцкай ідэолёгіі, пераняў ад гэтай буржуазіі яе ўпадніцкія і рэакцыйныя бакі. У яго сьветаўспрыманьні рэчаіснасьць поўная „жудаснай смагі“, „якая туманом вільготным абхапіла сьвет“.

Ідэалізм, містыка, рэлігійнасьць, вось што характарызуе сьветапогляд Зьмітрака Бядулі гэтага часу.

Уцяканства ў духоўны сьвет асабліва яскрава выяўляецца ў творчасці Бядулі за час вайны. Успрымаючы сацыяльныя зьявы, як вынік нейкай надземнай існасьці, Бядуля бяссьільна зразумеў іх, бяссьільна супроцьставіцца ім. Ён даходзіць да сваяасаблівай агоніі; характэрным у гэтых адносінах зьяўляецца верш „Шатан сьмерці“.

Аднак ужо праз гэтую містыку ў Бядулі выглядае ідэалізацыя беларускай старажытнасьці, сваяасаблівы, уласьцівы буржуазнаму нацыяналізму погляд на гісторычнае мінулае Беларусі, погляд на „беларускі народ“, як на адзіны бясклісавы.

Бядуля фіксуе наяўнасьць пана, як эксплёататара сялянства, але ня бачыць эксплёататараў-капіталістага, кулака, не заўважае ён і гарадзкога рабочага, не гавораць пра тое, што гісторычную ролю рабо-

чае клясы ў рэвалюцыі Бядуля зразумеў як буржуазны інтэлігент. Ён уяўляе сабе гэтую рабочую клясу, як барбараў, якія руйнуюць культуру, нішчаць усё, паляць і г. д.

Такім чынам містыцызм Бядулі злучаецца з сьветапоглядам буржуазнага нацыяналізму, папаўняецца ім. Дробны буржуа, выразнік сьветаадчуваньня і носьбіт сьветапогляду дробнабуржуазнага гандлярскага пласту горада і мястэчка зрошчваецца з ідэолёгічнай плыньню буржуазнага нацыяналізму.

Адзінства творчасці Бядулі з нацыянал-дэмакратызмам выяўляецца асабліва пасьля Кастрычніка на падставе барацьбы супроць пролетарскай рэвалюцыі.

З першых дзён Кастрычніка Бядуля актыўна змагаецца супроць пролетарскай рэвалюцыі і дыктатуры пролетарыяту. Містыка, беспрадметнасьць, пасьвізм, якія панавалі ў ранейшай творчасці Бядулі, саступаюць месца канкрэтнасьці, актывізму.

Мастацтва, як „характэра“, якому раней пакланяўся Бядуля, уяўляецца цяпер яму вострым мячом для барацьбы супроць пролетарскай рэвалюцыі, за інтарэсы буржуазіі.

Возьмем яго верш „Тры сьцежкі“. У гэтым вершы Бядуля раскрывае для беларускага „сялянкіна“ тры сьцежкі..

„Адна на Захад—да Варшавы,
„Другая на Ёсход—да Масквы.
„А трэцяя...

... далёка да самага сонца“.

Бядуля заклікае свайго „сялянкіна“ ісьці сваёй уласнай сьцежкай і асабліва сьцерагчыся сьцежкі, якая вядзе да Масквы, бо яна:

„Грубай галоснай лаянкай кліча.
Кулак яе сьціснуты. Бішча гатова.
Ганяе ўсіх пад цар-звон—на паклон“.

Гэта пішцаца праз паўтара месяцы пасьля таго, як рабочая кляса сумесна з рэвалюцыйным сялянствам павыганяла капіталістых і памешчыкаў. У гэты-ж час Бядуля пі-

ша мастацкія фэльетоны, у якіх паказвае пролетарскую рэвалюцыю ў вобразе: „Сваволі“:

„Гарбатая, з доўгім снім носам, з чырвонымі вачыма, з доўгімі касьцістымі рукамі, з пазурамі вострымі на пальцах... у гідкіх анучах“. Пролетарскую дыктатуру ў вобразе „Пекла“. Гэроічную рабочую клясу ў вобразе „Чарцей“, „Гарачай хэўры“ якая, убачыўшы „чалавека ў чыстай людзкай вопратцы, крычыць на яго: „Буржуй!“ і разьдзірае на кавалкі“.

Правадыр рабочае клясы—бальшавіцкая партыя—атэстувецца Бядулем як партыя, якая „абманьвае народ ня горш за самадзяржаўца Мікалая II“. Бядуля праяўляе вялікі талент у вынаходстве буржуазных плёткаў на пролетарскую рэвалюцыю.

І ў 1918 годзе Бядуля рабочую клясу і бальшавіцкую партыю называе „Чорнымі рыцарамі ў соцыялістычных забралах дзеля блізіру“, а на самай справе „Мо быўшыя ўгалоўныя праступнікі ці вураднікі“. Ён абвінавачвае рэвалюцыю за тое, што яна разбурае,—на словах Бядулі,—„бярэ, грабуе“ дабро „ў буржуяў“. Бальшавікі абвінавачваюцца ў сьмяротным граху: „Яны разьдзялілі народ на дзьве часткі—на „таварышоў“ і „буржуяў“.

З 1917 аж да 1921 году Бядуля сваю актыўную барацьбу супроць пролетарскай рэвалюцыі вядзе з лягеру буржуазнай контррэвалюцыі.

Бядуля прымае актыўны ўдзел у выданьнях контррэвалюцыйных газэт, зьяўляецца адначасова актыўным літаратурна-мастацкім і публіцыстычным супрацоўнікам іх.

Пасьля таго, як скончылася вайна, як рабочыя і сяляне перамаглі сваіх ворагаў на ваенных франтах і ачысьцілі ад белапольскіх акупантаў частку Беларусі—Бядуля застаецца на тэрыторыі Савецкай Беларусі. Ён, як і пераможаныя буржуазныя элемэнты, павінен быў

МАТАР'ЯЛЫ ДЛЯ НАРЫСАЎ ПА ГІСТ. БЕЛ. ЛІТАРАТУРЫ

лічыцца з фактам перамогі рабочае класы. З гэтае прычыны ўсе яны змяняюць формы і мэтоды барацьбы супроць пролетарскай рэвалюцыі. Буржуазныя элементы на Беларусі ўспрынялі перамогу рабочае класы, пераход да нэпу як „адраджэньне“, ўстанаўленьне буржуазнага ладу на Беларусі.

Гэтыя надзеі актывізавалі буржуазныя элементы для свайго ўмацаваньня Ідэалёгія гэтых элементаў знаходзіць асаблівае адбіцьцё ў творчасьці пісьменьніка Бядулі.

Гэта выяўляецца пасьля ўжо ў успрыняцьці Кастрычнікавай рэвалюцыі, як:

„І край магіл, той край, дзе жыў
Скарына,
Зноў парадзіў прарокаў і байцоў:
Ідуць—прыдуць, бы Нёман з месца
рынуў,
Бы грамада узброеных касцоў“.

Бядуля становіцца ў ваяўнічую позу да пролетарскай Масквы, да тых, хто „хлопскімі вачыма“ „на Ўсход“ глядзяць.

Ён прарочыць гэтай, нібыта народжанай буржуазнай Беларусі, што „Сама, сама яна, адзначыць свае межы“, „Сама забярэ, што да яе належа спакон глухіх вякоў“.

Рэвалюцыю Бядуля прызнае ўжо фактам, але ён паказвае яе толькі, як стыхію ў змаганьні супроць памешчыкаў. Рэвалюцыйнае змаганьне сялянства супроць паноў яго цікавіць толькі ў яго разбурэньні старога, памешчыцкага.

У апавяданьні „Панскі дух“ Бядуля паказвае як анархічная сялянская стыхія разбурае маёнтак, паліць маёмасьць, зьнішчае нават кнігі.

Бядуля любуецца, як на крыкі некаторых гэрояў апавяданьня:

„—Кнігі, кнігі возьмем, дзяцей па іх вучыць будзем“.

адказваюць:

„—Ня трэба нам панскіх кніг... там панскі дух... там сам д'ябал сядзіць...“

Усе агнём пусьцім, каб пылу і праху не засталася...“

Гэтакі анархізм паказваецца пісьменьнікам у апавяданьні „Дванаццацігоднікі“.

Аднак, будаўнічай сілы рэвалюцыі Бядуля пакуль яшчэ не заўважае.

Калі раней Бядулю захаплялі казачныя і містычныя сілы прыроды і ён у экстазе кідаўся ў гэтую містыку, канцэнтраваньне на ёй сваю творчую ўвагу, дык цяпер ён канцэнтруе сваю ўвагу на руйнуючым баку рэвалюцыі, адлюстроўваючы яго не без тэндэнцыйнасьці.

Некаторы рост капіталістычных элементаў на базе нэпу жыватворча ўплывае на Бядулю. Ён утварае вобраз Язэпа Крушынскага, вясковага эксплёататара з пэўнымі політычнымі мэтамі і накіраванасьцю. Ня гледзячы аднак на спробу пісьменьніка паказаць Крушынскага, як варожую пролетарыяту сілу, тым ня менш пісьменьнік сам ва ўладзе гэроя. Сьветапогляд Крушынскага і пісьменьніка маюць аднолькавыя соцыяльныя вытокі.

Твор „Язэп Крушынскі“ лішні раз падкрэсьлівае, што соцыялістычнае будаўніцтва, клясавая барацьба, што адбываецца ў краіне, застаецца незразумелай Бядулю. А з гэтай прычыны пісьменьнік не знаходзіць жывых сокаў для свае творчасьці ў нашай багатай рэчаіснасьці. Яго творчы багаж папаўняецца ў значнай меры мінуўшчынай.

У гэтых адносінах цікавай і характэрнай зьяўляецца апавесьць Зьмітрака Бядулі „Салавей“. Яна паказвае што Бядуля знаходзіцца ў пэўнай супярэчнасьці з нашай сучаснасьцю. Характэрным нават ужо зьяўляецца і тое, што ў апавесьці аўтар, які прыяжджае ў савецкую гаспадарку, не сказаўшы пра яе ні слова, вышуквае далёкую ад нашай сучаснасьці гісторыю з часоў прыгоннага жыцьця сялянства.

Дый і асьвятленьне гэтага мінулага ў Бядулі ні ў якой ступені не дапамагае сучаснаму змаганьню

Л. БЭНДЭ, АЛ. КУЧАР

рабочае клясы і разуменьню гісторычнай праўдзівасьці данай зьявы.

Бядуля паказвае цяжкае і гаротнае жыцьцё селяніна пад прыгнётам прыгонніцтва. Але больш гэтага яго цікавіць вобраз самабытнага народнага мастака, які выступае з панам Вашамірскім у абарону свае каханкі і вольнасьці свайго таленту. Бунт Сымона Салаўя на гэтай аснове стаіць у цэнтры ўвагі пісьменьніка.

І гэты твор у сыстэме творчасьці Зьмітрака Бядулі зьяўляецца не выпадковым. Гэтая выключная ідэалізацыя і ўвядзеньне мастака ў ролю адзінага барацьбіта, працявае ідэалістычную лінію ў творчасьці Зьмітрака Бядулі, дзе мастак і мастацтва зьяўляецца нейкай надземнай, вышэй штодзённых людзкіх інтарэсаў, сілай (апавяданьні „Бондар“, „Вялікодныя яйкі“, некаторыя вершы са зборніку „Пад родным небам“ і, нарэшце, аповесьць „Салавей“).

У апошнія гады чытач заўважае ў Бядулі творы з блізкай пролетарыяту тэматыкай, творы, у якіх Бядуля спрабуе адлюстравць сапраўдныя процэсы соцыялістычнага будаўніцтва.

Такі паварот няўхільна павінен быў стаць у зьвязку з разгорнутым соцыялістычным наступам.

Жыцьцё паставіла перад пісьменьнікам досыць выразную дилему: альбо шлях „Крушынскага“, „Салаўя“, альбо—з пролетарыятам. Для пісьменьніка стала відавочным, што першы шлях зьяўляецца беспэрспэктывным і безнадзейным. А другі шлях патрабуе ґрунтоўнага пераўзбраеньня.

Адзнакай гэтага павароту зьяўляюцца хоць бы такія творы Бядулі, як „Дзесяць“, „Нязвычайная гісторыя“, „Таварыш Мінкін“.

Але процэсы соцыялістычнага будаўніцтва ўва ўсёй іх шматграннасьці застаюцца пакуль што не асвоенымі Бядулем.

Ідэалістычнага погляду на ход рэчаіснасьці Бядуля яшчэ не перамог.

Ён ня можа зразумець і адчуць вялікасьць нашага будаўніцтва, захапіцца імкненьнямі і настроймі будаўнікоў соцыялізму, змагаюў за камуністычную рэвалюцыю.

А гэта прыводзіць да таго, што імкненьні Бядулі адлюстравць процэсы соцыялістычнага будаўніцтва пакуль што выяўляюцца ў творчасьці, пазбаўленай такой мастацкасьці і эмоцыянальнасьці, як ранейшыя творы.

2. Буржуазныя пісьменьнікі эпохі буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі

Ядвігін Ш.

Творчасьць Ядвігіна Ш. належыць да таго часу, калі разьвіцьцё прамысловага капіталізму як у Расіі, так і на Беларусі ў самай аснове пачало зьмяняць фэўдальную краіну. Капіталізм замацоўваўся ня толькі ў горадзе, ствараючы капіталістычныя фабрыкі, заводы, ствараючы кадры рабочых, але пранікаў у вёску, зьмяняючы эканомічнае аблічча сельскай гаспадаркі і суадносіны ў клясавых сілах унутры вёскі.

Разам з ростам новых капіталістычнага тыпу гаспадарак у зямляробстве частка старога, фэўдальнага раней памешчыцтва пераходзіць на капіталістычны спосаб гаспадараньня, з свабоднымі рабочымі рукамі замест ранейшых прыгонных.

Але значная частка памешчыцтва фэўдальнага, консэрватыўнага, „обремененного“ на пагібель, трымалася рэштак старых фэўдальных споса-

МАТАР'ЯЛЫ ДЛЯ НАРЫСАЎ ПА ГІСТ. БЕЛ. ЛІТАРАТУРЫ

баў гаспадарання (кабала, зьдзельшчына, адрэзкі).

Капіталізм садзейнічае клясаваму распастанню сярод сялянства. На вёсцы ўвесь час сярод сялянства ідзе пролетарызацыя і паўпралетарызацыя—ствараюцца кадры пролетарыату, якія ідуць у горад на фабрыкі і заводы, і кадры сельскагаспадарчага пролетарыату.

На другім полюсе вёскі ідзе рост капіталістычных элементаў—кулака, які эксплёатуе батрацтва, і рост гаспадаркі якога адбываецца за лік разбурэння гаспадарак сярэдніх і бедняцкіх пластоў вёскі.

Сярэдніцтва знаходзіцца ў процэсе вымывання, павялічваючы, з аднаго боку, бядняцкія гаспадаркі і, з другога боку, даючы нязначную частку сярэдніх гаспадарак, якія перарастаюць у кулацкія, папаўняюць капіталістычныя элементы вёскі. Вось гэтыя эканамічныя абставіны, якія фарміравалі творчасць Ядвігіна Ш., даюць нам падставы для зразумення сацыяльнай прыроды гэтай творчасці.

Сацыяльная прырода творчасці Ядвігіна Ш. ляжыць у тых памешчыцкіх гаспадарках, якія ступілі і пайшлі па шляху капіталістычнага развіцця. Гэткім чынам ідэалёгія Ядвігіна Ш., зусім зразумела, ёсць буржуазная ідэалёгія, капіталістычная. Ядвігін Ш., такім чынам, выражае настроі і жаданні беларускай буржуазіі.

Ядвігін Ш. выражае ідэалёгію таго памешчыцтва, якое парывае з старым фэўдальна-прыгонніцкім, становячыся на капіталістычны шлях развіцця. Гэта адбываецца на творчасці пісьменьніка ў тых адносінах, што ідэалізацыя старога фэўдальнага, міма волі, хоць і нязначна прарываецца ў пісьменьніка.

У творы „Жывы нябожчык“ мы ўжо яскрава бачым, як Ядвігін Ш. выступае супроць фэўдальных рэшт памешчыцкай гаспадаркі.

Тут прадстаўлены інтарэсы старога фэўдальнага і новага—інтарэсы

гаспадарчых, інтарэсы, якія звязаны з інтэнсіўным вядзеннем гаспадаркі новага тыпу, капіталістычнага тыпу.

У вобразе паненкі ўвасабляецца гэтая прыгонніцкая радавітая памешчыца, якая ня лічыцца з інтарэсамі гаспадаркі, ставячы вышэй іх сваё „самадурства“.

Для яе нішто тое, што сена на полі можа згнісці, ёй трэба гуляць у „дурня“.

Наадварот, бацька Максіма і сам Максім зьяўляюцца вобразамі зусім процілеглымі паненцы.

Бацька навучае Максіма і просіць сумленна ставіцца да панскай гаспадаркі, даглядаць яе, пашыраць, разьвіваць і берагчы, як сваё роднае. Максім і ставіць на першы плян інтарэсы гаспадаркі, нават у гарачцы ён помніць гэтае сена, якое засталася нязьвезеным з поля:

„Устаць не магу—памажы... там сена разьбітае счарнее,—кажа ён.

Старое, прыгонніцкае ў вобразе пані памірае... Ядвігін Ш. хоць з лёгкім адценнем суму адносіцца да пані, але ў гэтым творы ён зусім выразна становіцца на бок тых, для каго інтарэсы інтэнсіўнае гаспадаркі куды важней за панінага „дурня“.

Ён з замілаваньнем паказвае дбайнага клапацівага аконама Максіма, прадстаўніка новага капіталістычнага тыпу гаспадаркі.

Далейшая творчасць Ядвігіна Ш. уся накіравана на абарону інтарэсаў буржуазнага памешчыцтва, на баку якога ён ужо выразна выступае ў творы „Жывы нябожчык“.

Творчасць Ядвігіна Ш. фармвалася ў абставінах вялізарных рэвалюцыйных зрухаў эпохі 1905 г., калі, як мы ведаем, буржуазія на першым этапе рэвалюцыі да пэўнай ступені змагалася супроць монархічнага самаўладства, прабуючы апірацца на масы рабочых і сялян.

Гэтае-ж мы бачым у творчасці Ядвігіна Ш.

Тыя творы, якія здаюцца нам з першага погляду нібыта актыўнымі, рэвалюцыйнымі,—гэта па сутнасці бунт буржуа супроць самаўладства, гэта бунт супроць бюракратычнага чыноўніцтва поліцыі, жандармэрыі.

Асабліва яскрава гэта выяўляецца ў сатырычных творах на гэтую бюракратыю: „Важная фіга“, „Заморскі зьвер“, „Вучоны бык“, „Суд“ і інш. Аднак, трэба помніць, што сваёй сатырай Ядвігін Ш. таксама пагардліва і варожа ставіцца і да мужыка бедняка, насмехаецца, зьдзекуецца з яго. Аб гэтым кажуць такія творы, як „З маленькім білецікам“, той самы „Вучоны бык“, „Цырк“, „Заморскі зьвер“ і інш.

Пад уплывам рэвалюцыі 1905 году ў Ядвігіна Ш. зьяўляюцца такія ў пэўнай ступені рэвалюцыйныя творы, як „Павук“, „Награда“, „З бальнічнага жыцця“. Але, калі добра прыглядзецца, дык протэст Ядвігіна Ш. у апавяданьні „З бальнічнага жыцця“ ідзе супроць бальнічнага бюракратычнага чыноўніцтва, а ў „Павуку“, дзе супроцьстаўляюцца „Павукі“ як эксплёататары, а мухі, як прыгнечаныя, нам зусім ясна, што справа ідзе не паміж буржуазіяй і пролетарыятам, а паміж буржуазіяй і самаўладствам.

Зусім зразумела, што і павукі і мухі аднолькава смочуць кроў. Толькі павукі з мух, а мухі з больш слабейшых жывёлін.

І калі муха протэстуе супроць свайго забойства і патрабуе сабе праў, дык павук ёй зусім слухна адказвае: ці мала такіх-жа крывапіўцаў паміж вашага брата. Глянь на аваднёў, камароў: іх цэлыя хмары. Ды і з твайго роду ёсьць такія, што калі ўрэжа ў лытку...

Такім чынам рэвалюцыйнасьць і актыўнасьць Ядвігіна Ш.—гэта рэвалюцыйнасьць лібэральнай буржуазіі пэрыоду рэвалюцыі 1905 году, якая выступае супроць самаўладства, але не на зьнішчэньне гэтага

самаўладства, а на абмежаваньне яго і на здабыцьцё політычных правоў і політычна пануючага становішча буржуазіі.

З другога боку актыўнасьць Ядвігіна Ш. накіравана супроць беднага сялянства, васьмейваньне гэтага сялянства, пагарда да яго.

Ядвігін Ш. з нашаніўскіх пісьменьнікаў у беларускай літаратуры найбольш паслядоўна выражаў нашаніўскую буржуазна-нацыяналістычную ідэолёгію.

Ідэолёгія нашаніўства гэта і была ідэолёгія вясковай буржуазіі—кулацтва і капіталізаванага памешчыцтва.

Недарма ў сваю праграмную аснову, „Наша ніва“ ставіла: „Скасаваць усе тыя законы, якія не дазвалялі і не дазваляюць свабодна купляць і прадаваць зямлю“ і „каб у кожнага гаспадара зямля была ў адным кавалку (значыць устроіць фольваркавую, або хутарную гаспадарку)“... („Наша ніва“ за 1906 г.; № 7, стар. 3, „Зямельная справа на Беларусі“).

Выражэньне вась гэтага мы і маем у творчасьці Ядвігіна Ш.

Калі паглядзець на такі твор Ядвігіна Ш., як „Лісты з дарогі“ („Наша ніва“ за 1910 г.), дык там увесь клопат пісьменьніка пра тое, што на вёсцы ў сялян пераспалосная гаспадарка, што няма хутарскай гаспадаркі, што сяляне не выкарыстоўваюць выган, угнаеньня, што ня будуць вадзяных млыноў, добрых лесадзілак.

Як прадстаўнік нашаніўскай буржуазна лібэральнай ідэолёгіі, ён якраз і стыкаецца з інтарэсамі кулацтва, бачачы выхад селяніна ў разьвіцьці кулацкіх хутарскіх гаспадарак, адначасова ідэалізуючы, захапляючыся і ставячы за свой ідэал фэрмэрскую машынізаваную гаспадарку, узросшую на капітале.

„Наехаў у гэтыя староны быўшы галоўны ўпраўляючы Шчорасаўскі Ф. Р. Той і шчорасаўскую (памешчыцкую—А. К.) гаспадарку на-

МАТАР'ЯЛЫ ДЛЯ НАРЫСАЎ ПА ГІСТ. БЕЛ. ЛІТАРАТУРЫ

ладзіў, і акалічныя вёскі шмат чаго навучыліся і перанялі ад яго і жыць было-б нішто...—піша Ядвігін Ш. у „Лістох з дарогі“. І далей:

„Апісваць дворную гаспадарку (шчорасаўскую—А. К.)—піша Ядвігін Ш.—я ня буду „Ня дзіва, што ў караля і жонка хараша“. Дый і тут ня далі-б рады ніякія ўпраўляючыя, каб ня мелі да помачы, аднаго старога слугу. Але што нам з гэтага? Адмовіць яго мы не патрапім; а сам ён ня скоро яшчэ, бадай, праройдзе на нашу старану,—шкадуе Ядвігін Ш. „Магу толькі сказаць вам пад сакрэтам, як ён завецца: Капітал“ (падкрэслена ў тэксьце).

Далей Ядвігін Ш. ужо зусім выразна гаворыць пра тое, якая гаспадарка зьяўляецца яго ідэалам:

„Даўней шчорасаўская дворная гаспадаркалічылася першай на ўсю Расію; цяпер, тут крыху слабей ідзе; тым часам на іншых мясцох некаторыя двары хапіліся за розум і таксама павялі гаспадарку сваю на заграничны спосаб,—вось, цяпер і зраўняліся з Шчорасамі. А вядомая рэч, чым лепшая культура ў дварэ, тым і суседнія вёскі, прыглядаючыся, болей чаго добрага навучацца і самі лепш гаспадарачы“.

У творчасці Ядвігіна Ш. сялянскае жыццё выступае даволі часта.

Гэта зусім зразумела. У перыод рэвалюцыі 1905 году беларуская нацыяналістычная буржуазія як і ўсялякая буржуазія ў перыод свайго ўзыходжання спрабуе гаварыць ад імя „ўсяго народу“.

Ядвігін Ш. ня мог ня бачыць гаротнага жыцця сялянства.

Але характэрна, што прычыны гэтай беднасці Ядвігін Ш. бачыць не ў сацыяльнай аснове тагочаснага ладу, а нібыта ў гультайстве сяліны.

У апавяданні „Зарабіў“ Ядвігін Ш. піша, што бядняк Сыцёпка меў і траціну зямлі, і двух сыноў, якія

ўжо зараблялі, а ўсё-ж такі бедна жыў.

Чаму?

„Праўду кажучы, найбольш вінават быў у гэтай бядзе сам Сыцёпка. Хоць любіў, каб яды было, як на дзяды, але хацеў, каб работы было, як у нядзелю“...—піша пісьменьнік.

Які-ж выхад дае Ядвігін Ш. селяніну з гаротнага жыцця.

Гэты выхад мы ўжо бачылі.

Сялянству трэба браць прыклад з фэрмэрскіх і буржуазнага тыпу памешчыцкіх гаспадарак і павесці гаспадарку на заграничны спосаб.

Нам зусім зразумела, што толькі вяскова-кулацкія гаспадаркі маглі цягнуцца за гэтымі фэрмэрскімі гаспадаркамі.

У „Лістох з дарогі“ ён зусім яскрава гаворыць аб тым, што сялянства дужа густа жыве і васьм пачалі былі добрую справу—высяляць сялян на хутары ды нешта перасталі.

Вось адлюстраваньне процэсу нараджэньня такога вясковага кулака, мы і назіраем у творы „Чортава ласка“, дзе селянін думае, што яму набыць:

„Чаго-ж, думаю, зажадаць? Зямелькі-б. бо хоць у вёсцы і ёсьць траціна, дык што гэта значыць? Валоку, дзьве, а то і ўсе пяць.“

— Будынкі мураваныя...

— А коні, коні. Сьвіней, зярна, а грошы, грошы... Гэтую самую пустошу, чуў, прадае пан, от адкупіць-бы...“.

Тут мы яскрава бачым ідэалы вясковага кулака.

А вось ідэя апавяданьня „Шчаслівая“ зводзіцца да пратэсту супроць таго, што ў селяніна часамі грошы існуюць для грошай, ляжаць мёртвым капіталам і ня пускаюцца на гаспадарку.

Ідэя стварэньня кулацкай гаспадаркі на вёсцы ёсьць ідэя Ядвігіна Ш., якая выражана ў многіх яго творах.

Л. БЭНДЭ, АЛ. КУЧАР

Ядвігін Ш. нацыяналісты, для яго Беларусь, агульнанародная, клясава-адзіная—гэта ўсё. Як і ўсякая буржуазія, беларуская буржуазія і яе прадстаўнік Ядвігін Ш. прабуе гаварыць ад імя ўсяго „беларускага народу“.

Ядвігін Ш., як выразны прадстаўнік нашаніўскай лібэральнай буржуазнай ідэолёгіі, захапляецца мінуўшчынай, ідэалізуе беларускую мінуўшчыну выразнымі практычнымі мэтамі.

Ядвігін Ш. выступае супроць замежнага прамысловага капіталізму, які карыстае з беларускіх багаццяў. Ён за разьвіцьцё свайго нацыянальнага прамысловага капіталізму, які зможа ўзяць у свае рукі ўсе багацці краю. У гэтых адносінах ён таксама найбольш паслядоўны прадстаўнік нашаніўскай буржуазна-нацыяналістычнай ідэолёгіі.

Ядвігін Ш. рэзка нападае нават на расійскі капіталізм, які выпускае з сваіх рук багацці:

„Адна толькі пацеха ёсьць для нас, ды і тая дрэнная: ня мы адны, беларусы, гэтак сьлім у шапку,—сьпяць у Расіі ўсе. Вось і ня дзіва, што, напрыклад, у Сібіры адступаюць, ці аддаюць загранічным багачом абшары зямлі ў арэнду, як ката ў мяху, за нішто, бо ня ведаюць, якое багацце выпускаюць з рук сваіх; а тыя, чужыя, заграбаючы нашы мільёны, з нас-жа кпяць“.

Вось сапраўдная соцыяльная прырода і соцыяльны твар творчасьці Ядвігіна Ш.

Ядвігін Ш. быў перадавым змаганцам беларускай буржуазіі ня толькі сваёю творчасцю, але і політычнай дзейнасьцю. Кастрычнікавую рэволюцыю Ядвігін Ш., як верны і паслядоўны прадстаўнік свае клясы, сустракае як вораг яе з лягеру беларускай контррэволюцыі. У часы, калі вырашаўся лёс яго клясы, ён зьяўляецца адным з кіраўнікоў беларускай контррэволюцыйнай рады.

Пасьля таго, як рэволюцыйны пролетарыят пры дапамозе рэволюцыйнага сялянства разьбіў контррэволюцыю і ачысьціў частку Беларусі ад акупантаў і здраднікаў, гандляроў крывёю беларускіх рабочых і сялян—нацыянал-дэмакратаў, Ядвігін Ш. знаходзіцца ў шэрагах контррэволюцыйнага эмігрантаў. У белапольскай рэспубліцы скончыў сваё жыцьцё Ядвігін Ш. Памёр у 1922 г. у г. Вільні.

Максім Багдановіч

Максім Багдановіч зьяўляецца найбольш яскравым прадстаўніком беларускай буржуазіі пэрыоду пасьля 1905 году да Кастрычнікавай рэволюцыі.

Яго творчасць ахапляе час з 1908 па 1917-ы год.

Калі творчасць Ядвігіна Ш., якая разьвівалася ў пэрыод рэволюцыі 1905 году, у часы, калі беларуская буржуазія марыла аб абмежаваньні самаўладства і аб вызваленьні з-пад прыгнёту буржуазіі вялікадзяржаўнай нацыі,—насіла ў некаторых сваіх момантах характар прогрэсыўны, дзейны,—дык творчасць Максіма Багдановіча выражае ў асноўным другі бок ідэолёгіі гэтай буржуазіі, яе рэакцыйнасьць у пэрыод пасьля 1905 году і непасрэдна перад Кастрычнікавай рэволюцыяй.

Гэта быў час, калі беларуская буржуазія, не паспееўшы яшчэ расьцьвісьці, ужо чула подых рабочай рэволюцыі, якая прывяла яе, (буржазію) да пагібелі.

Творчасць Максіма Багдановіча поўная пэсымізму, бязьвер'я, безнадзейнасьці, жаху перад жыцьцём.

Гэтыя рысы ў гісторыі мастацтва заўжды былі характэрнымі для літаратуры заняпадаючай клясы, клясы, якая згубіла пад сабой грунт, якая згубіла гісторычную перспэктыву, якая адчувае сваю няміную пагібель:

„Шчасьце-ж гляне і ў даль пранясецца,
І магу я аб ім толькі сьніць“.

МАТАР'ЯЛЫ ДЛЯ НАРЫСАЎ ПА ГІСТ. БЕЛ. ЛІТАРАТУРЫ

Дык няхай-жа, няхай сабе рвецца
Мне жыцьцё, як сьціснутая ніць“.

У Багдановіча ўсе шляхі вядуць да магілы. Таму, страджанаму сэрцу ня варта змагацца з жыцьцём, лепш уцячы ад яго ў сьвет мар, лясуненьняў, фантазіі, у сьвет лясунёў, русалак, падвёяў. Больш таго, само жыцьцё М. Багдановічу ўяўляецца заварожаным колам пярсьцёнкі, вакол якога можна хадзіць, ніколі не знайшоўшы выйсьця:

„Быць можа пучына жыцьця
Лягла пярсьцёнкам, друг,
І я ў краіне забыцця
Ня раз раджаўся, як дзіця,
Прайшоўшы поўны круг“.

Творчасць Багдановіча лішні раз пацвярджае, што той, хто ня мае пэрспэктывы ў сьвеце рэальнага, стварае сабе сьвет ідэальны. Гэты сьвет Багдановіч стварае сабе ў маках, у фантазіі.

Поэт кажа ў сваіх вершах пра тое, што ў жыцьці мы дарма сьпяшаемся жыць, траціць сілы, бо нават „ціха паўзучы чарвяк дагоніць нас ля самай магілы“.

Згубіўшы пэрспэктывы на будучае, гэтая буржуазія захапляецца далёкім мінулым Беларусі, старое Беларусі—і яе летапісцам, які „сьпісвае ўсё ад слова і да слова з даўнейшых граматак пра долю Магілёва“.

„Мы сквапна цягнемся к старым поэтам,—
Каб хоць душой у прошлым патануць“...

Багдановіч жыве „родным краем“, „родзінай-маціню“, тым краем, у якога „душу абакралі“, у якога „і мовы нават няма“, яна жыве мінуўшчынай часоў беларуска-літоўскай пагоні.

Нацыяналізм Багдановіча даходзіць да крайнасьці, ён напаўняе ўсю творчасць поэты. Гэтым нацыяналізмам ён, нават, надзяляе сялянскія вобразы, якія зрэдку зьяўляюцца ў яго творчасці.

Так, селянін Базыль у вершы „Як Базыль у паходзе канаў“, які памірае на імперыялістычнай вайне, лічыць, што ён канае за „бацькаўшчыну“.

Базыль, нават, і ня думае аб тым, што яго дзеці, жонка, можа сядзяць галодныя,—ён перад скананьнем „б'ець чалом Беларусі“:

„Гэй, чалом табе, чалом, Беларусь,
Уся староначка бяздольная.
Не забуду твой сын сваёй маці,

За цябе ў зямлі яму ляжаці“.

Гэты верш паказальны ў тых адносінах, што ён паказвае, як беларуская буржуазія пакладала надзеі на імперыялістычную вайну, у гэтым вершы беларуская буржуазія гаворыць вуснамі Багдановіча пра вайну, як пра такую, якая нібыта служыць „бацькаўшчыне“, за якую і канае ў паходзе Базыль.

Багдановіч—поэта індывідуалістычны. Сьвет яго поэзіі—гэта сьвет выбраны. Сьвет упадачных настрояў, ціхіх і жахлівых адчуваньняў, або сьвет зорак, лясунёў, русалак, глыбокай мінуўшчыны, рэлігійнасьці, містычнасьці, эстэтызму.

Праўда, у яго творчасці зрэдку, акрамя свайго асабістага, вузкага сьвету адчуваньняў, трапляюцца і сялянскія вобразы. Але ў вобразы гэтых сялян Багдановіч усяляе свае думкі і настроі.

„Над магілай мужыка“—Багдановіч, лічыць, што адзіны шлях гэтага мужыка—магіла, і ў унісон сваім настроям поэта кажа: „Для чаго-ж змагаўся ён з жыцьцём“.

У вершы „Слуцкія ткачыкі“ сялянак Багдановіч надзяляе буржуазна-эстэтычнымі адчуваньнямі. Ткучы паясы пану, яны (сялянкі) ня дбаюць пра тое, што за гэтую сваю работу яны не заробяць можа хлеба на дзень. Сялянкі сумуюць пра тое, што ім даводзіцца замест „цвятка-радзімага васілька“ ткаць „пэрсідзкі ўзор“. Яны думаюць пра

свой „радзімы цвяток“, іх захапляе, выключна, эстэтычны бок вырабу. Яны праяўляюцца тонкімі эстэтамі, для якіх жыццё з яго штодзённым клопам пра хлеб—нішто!

Максім Багдановіч першы ў беларускай літаратуры выразны прадстаўнік „мастацтва для мастацтва“. Для яго хараство—гэта нешта выключнае. У імя яго павінна быць ахвяравана ўсё. Пышныя лілеі, якія ўзгадаваліся ў гразі балота, захапляюць поэту. Ён гаворыць пра тое, што ўсё чорнае, бруднае, гноем павінна легчы, абы толькі, каб на гэтым гнаі ўзгадаваць „цвятоў расістых чыстую красу“.

І гэты бруд, гной, на якім выростаюць пышныя кветкі, павінен любавання і маліцца за гэты вобраз прыгастава, які выцягваў з гэтага-ж гною і бруду астатнія сокі.

Філёзофія зусім лёгічна прыводзіць да такіх вывадаў. Калі пэрлы буржуазнага мастацтва і культуры ўзраслі на глебе і карку працоўных, на карку рабочых і сялян,—дык гэтыя працоўныя павінны любавання гэтай культурай і маліцца за яе. Эстэтызм Багдановіча даходзіць да крайнасці.

„Мастацтва для мастацтва“ мае свае карэньні ў безнадзейным разладзе пісьменьніка з навакольным сацыяльным асяродзедзем,—кажа Г. В. Пляханаў.

Так, Багдановіч быў у безнадзейным разладзе з асяродзедзем свайго часу. Ён быў у безнадзейным разладзе з монархічным расійскім самаўладствам, якое прыгнятала беларускую буржуазію, але, з другога боку, ён быў у безнадзейным разладзе і з наступаючай сацыяльнай рэвалюцыяй пролетарыяту, якая несла смерць гэтай-жа буржуазіі, прадстаўніком якой (буржуазіі) быў М. Багдановіч.

Вось гэтае ўсё кідала Багдановіча ў захапленне чыстым мастацтвам, мастацтвам таемных гукаў і

фарбаў. Гэты разлад поэты з навакольным асяродзедзем кідаў яго ў эстэтызм, містыку, набажнасць.

Паўстае пытанне мастацкай вартасці творчасці М. Багдановіча.

Зразумела, што М. Багдановіч быў буйным мастаком свайго часу, аднак, мы павінны памятаць, што ідэалізм сьветаўспрымання Багдановіча, дзе рэчаіснасць для поэты закрэсьліваецца, і ён сабе стварае сьвет фантазіі, мар у сваёй галаве:

„Сягоньня ноччу я ў царстве казкі...
Звычайны сьвет растануў,
зьнік“.

Агульная ідэя ўбогасць творчасці Багдановіча (адрыў яго ад жыцця), містыцызм розных жахлівых вобразы лясуноў, падвеяў, пугачоў, якія мучаюць поэту:

„Усё здаецца: ўстаў лясун вялікі,—
Чырванюць, адбіваюць кроў вочы.
Не змаўкае сьмех глухі і дзікі“.

Забабоннасць, містычная рэлігійнасць:

„Над зямлёю імгла, у душы маёй
змрок.
О, як пуста ў ёй! О, як холадна жыць!
Але вось пераз цемь міланка блішчыць,
Асьвячае мне вобраз Хрыста...
яго крыж...
Ажываеш, здаецца, душою гарыш.
Але толькі чаму-ж так малы гэты час?
Зноў навокала цемь“.

Захапленне мінуўшчынай, „псалтырным пахам воску і ладану“,—вось уся гэтая ідэя пустага творчасці М. Багдановіча.

Культываваньне розных дасканалых форм вершаў-сонэтаў, трыолетаў, октаў, тэрцынаў, рондо і г. д. форм, якія ў большасці панавалі ў нісходзячых клас у гісторычным разьвіцці,—пры агульнай ідэяй ўбогасці творчасці Багдановіча ператварае гэтыя дасканалыя формы ў звонкія „побрыкушкі“, з выхалашчаным, пустым зместам.

МАТАР'ЯЛЫ ДЛЯ НАРЫСАУ ПА ГІСТ. БЕЛ. ЛІТАРАТУРЫ

Так агульная ідэёвая пустата робіць свой прысуд над творчасцю аднаго з найталенавітых прадстаўнікоў беларускай літаратуры перадкастрычнікавай пары, пісьменьніка, які выражаў настроі, імкненьні і жаданьні беларускай буржуазіі.

Аднак, зразумела, што творчасць М. Багдановіча пры ўсім сваім адрыве пісьменьніка ад рэчаіснасьці, пры кіданьні ў сьвет мар, фантазій, лясуноў, русалак, пры захапленьні чыстым мастацтвам, „мастацтвам для мастацтва“, якое нібыта і ня мае дачыненьня да клясавых боек і клясавага змаганьня, ужо сваім гэтым адрывам ад рэчаіснасьці вы-

ражала ідэю змаганьня буржуазіі супроць тэндэнцыі разьвіцьця рэчаіснасьці, супроць тых зрухаў, якія няўхільна вялі да пролетарскай рэвалюцыі і да пагібелі самой буржуазіі. Гэта значыць, што творчасць Багдановіча пры ўсёй сваёй ідэёвай убогасьці і адрыву ад канкрэтнай рэчаіснасьці гэтым самым адрывам служыла сродкам клясавага змаганьня, змаганьня буржуазіі супроць пролетарыяту, сродкам адурманьваньня сьвядомасьці працоўных мас. А гэта ў сваю чаргу азначае, што творчасць Багдановіча была рэакцыйнай па самой сваёй сутнасьці.